
I. ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

УДК 338.124.4:331.5

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ ЕКОНОМІЧНИХ КРИЗ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ РИНКІВ ПРАЦІ

А. Ф. Шевченко, доктор економічних наук

Відомо, що світове господарство в цілому і його окремі національні частини розвиваються нестабільно. В них постійно виникають кризові ситуації. Це є однією із закономірностей ринкової системи господарювання. Такий розвиток світової економіки негативно впливає на всі її складові частини та на всі сфери суспільного життя, у тому числі й на стан і функціонування ринку праці.

Ринок праці є найбільш складним і динамічним елементом економіки. На ньому не тільки перетинаються інтереси робітників і роботодавців, а й віддзеркалюються всі соціально-економічні, політичні, демографічні та інші процеси в суспільстві. Від того, як він функціонує (наскільки ефективно) залежить вирішення названих проблем. Через ринок праці здійснюється зайнятість населення, економіка забезпечується робочою силою.

Незважаючи на важливу роль ринку праці, він все-таки є похідним від виробництва. На ньому продається і купується робоча сила в тій кількості і тій якості, яка потрібна виробництву.

Взаємозв'язок і взаємовплив виробництва та ринку праці цікавлять науковців і практиків із погляду вдосконалення управління цими процесами, особливо в кризових умовах. Цим питанням присвячені публікації таких авто-

рів, як: В. Кічор, М. Санакоєва, Н. Селюченко, М. Семенюк, О. Новокшопова та ін. Але в них, по-перше, економічну кризу розглянуто як значний спад виробництва товарів і послуг. Вважаємо, що сучасні економічні кризи, крім спаду виробництва, мають і інші ознаки, а саме: інфляція, стагфляція, дефіцит зовнішньоторговельного балансу, які по-різному впливають на ринок праці, на його стан і функціонування. По-друге, на ринку праці в кризових умовах аналізуються індивідуальна пропозиція і індивідуальний попит на працю, тобто пропозиція і попит на окремі спеціальності та професії.

Економічна криза є макроекономічним явищем і вона перш за все впливає на агреговані ринкові показники (сукупний попит на працю і сукупну пропозицію). Тому завданням нашого дослідження є теоретичне обґрунтування впливу економічних криз в усіх її проявах на функціонування національних ринків праці.

Кризові явища в економіці впливають на ринок праці через окремі елементи його механізму функціонування, до яких відноситься сукупна пропозиція праці, сукупний попит на працю, заробітна плата, конкуренція. Зазначений зв'язок представлений на рис. 1, де хвилеподібний розвиток національної економіки в теорії проілюстрована графічно.

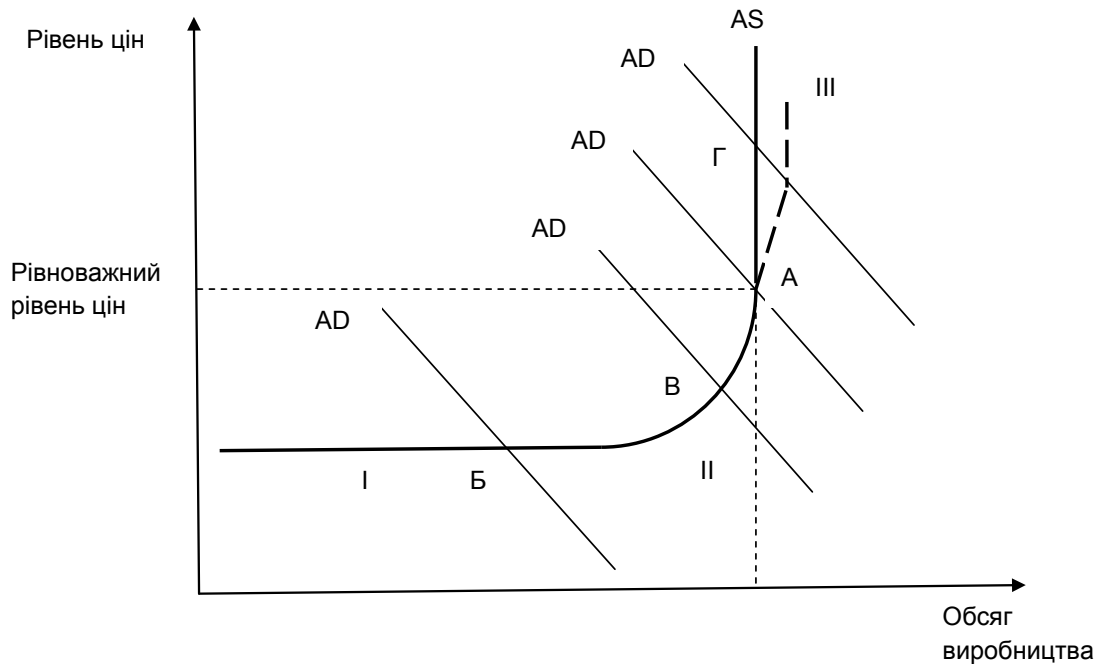

Рис. 1. Макроекономічна стабільність і нестабільність у національній економіці

Основою стабільності або нестабільності розвитку економіки є зіставлення сукупного попиту (AD) та сукупної пропозиції (AS) на національному ринку товарів і послуг, які на графіку перетинаються. Вони можуть перетинатися на першому відрізку сукупної пропозиції, який характеризує кризовий стан економіки, на другому, що є перехідним до третього, і на третьому, який означає, що країна працює на межі виробничих можливостей, і вона виробляє максимум продукції на даний час.

Формально в усіх випадках перетин кривих сукупного попиту і сукупної пропозиції є рівноважним. Але ефективна рівновага, на наш погляд, складається лише при перетині їх на початку третього відрізка в точці А. Саме в цій точці поєднуються максимальний обсяг національного виробництва і його споживання, та складається рівноважний рівень цін, який задовольняє і виробника і споживача. Досягнення макроекономічної рівноваги є головною метою і завданням урядів, бо лише в цьому разі національна економіка відповідає своєму призначенню, виконує свої функції.

Макроекономічна рівновага як рівновага між сукупним попитом і сукупною пропозицією означає збалансованість національного

ринку, який включає ринки продовольчих, непродовольчих і інвестиційних товарів, фінансові ринки, ринки робочої сили. В економічній теорії вона відома, як модель рівноваги Хікса-Хансенса. В цих умовах складові національного ринку функціонують найбільш ефективно. Зокрема, на ринку праці урівноважуються попит і пропозиція праці, а також складається рівноважна заробітна плата. В усіх інших випадках перетин кривих сукупного попиту і сукупної пропозиції свідчить про те, що національна економіка знаходиться в нестабільному стані. Якщо ці зміни незначні (в межах прийнятних в країні нормативів) і не позначаються на соціально-економічному розвитку країни, то це свідчить про стійку стабільність економіки.

Однак через відхилення від точки рівноваги можуть бути значними, що означає появу кризових ситуацій. Економісти називають ці зміни шоками. Це негативно впливає на ринок праці. Так, через негативні наслідки минулої глобальної фінансової кризи 30 млн людей у світі втратили роботу.

Перетин кривих на першому відрізку сукупної пропозиції в точці Б означає спад виробництва валового національного продукту.

Спад виробництва (рецесія) – це тривалий період зниження реального валового продукту. Відбувається скорочення виробництва товарів і послуг у натуральному вираженні. При цьому в номінальному (грошовому) вираженні обсяг виробництва може зростати, якщо підвищується рівень цін. Ці процеси призводять до того, що на ринку праці попит на робочу силу зменшується відносно пропозиції, безробіття зростає. Безробіття, як відомо, – це соціально-економічне явище, за якого частина осіб не має змоги реалізувати своє право на отримання заробітної плати як джерела існування [1, с. 9]. В цій ситуації знижується заробітна плата і платоспроможний попит населення, що, в свою чергу, негативно впливає на обсяги виробництва товарів і послуг. Держава змушена витратити додаткові кошти на виплати по безробіттю.

Стримуючим фактором зростання безробіття є демографічна ситуація в країні, зокрема низький рівень народжуваності, висока смертність, відтік працездатного населення за кордон. Це знижує виробничий потенціал країни, а отже, і вихід її з кризи.

На другому відрізку кривої пропозиції або починається спад виробництва після рівноваги, або економіка перебуває у фазі поживлення після спаду.

У зарубіжній і вітчизняній економічній літературі ознакою кризи іноді називають перевиробництво товарів і послуг (надвиробництво, перегрів економіки). Дійсно, в окремих країнах (Японія, Китай) у певні періоди спостерігається прискорений розвиток економіки. Вважаємо, що в даному випадку мова може йти не про абсолютне перевиробництво, а про відносне (відносно платоспроможного попиту населення і наявності в країні на даний час виробничих ресурсів і сучасних технологій). З погляду, економічного зростання збільшення обсягів виробництва – це закономірний процес. На рис. 1 ця ситуація показана пунктирною лінією. До того ж, теорією «економіки пропозиції» доведено, що всі вироблені в країні товари і послуги можуть бути спожиті при певній економічній і соціальній політиці. Ринок праці в такій економіці буде функціонувати ефективно. У разі відсутності такої

політики в подальшому відбуватиметься спад виробництва. Темпи приросту валового внутрішнього продукту (ВВП) спадатимуть. На ринку праці виникнуть проблеми.

Ознакою економічної нестабільності в суспільстві є зростання інфляції. Вона вважається найбільш небезпечним і найменш контрольованим кризовим явищем. Інфляцію розуміють як загальне підвищення цін на товари і послуги. Вона супроводжується знеціненням грошей. За одну і ту ж їх суму можна придбати все меншу кількість товарів і послуг. Інфляція виникає, коли сукупний попит на товари і послуги перевищує їх пропозицію. На рис. 1 це точка перетину кривої сукупного попиту з кривою сукупної пропозиції на третьому відрізку останньої, в точці Г. У цій точці сукупний попит перевищує максимальний обсяг виробництва на даний час (максимальну сукупну пропозицію товарів і послуг). Чим далі точка Г знаходиться від точки рівноваги А, тим вищий рівень інфляції. Вплив інфляції на ринок праці можна виразити через безробіття, яке є індикатором стану і загалом національної економіки.

Помірно низька, стабільна та передбачувана інфляція не створює проблем у суспільстві. Навіть вважається, що вона корисна для розвитку економіки на шляху економічного зростання. Якщо економіка прагне до високого рівня виробництва та зайнятості населення, то така інфляція необхідна, бо вона сприяє її поживленню. Як правило, в умовах нормальної ринкової економіки інфляційне зростання цін збігається з активізацією підприємницької діяльності, оскільки з'являються матеріальні стимули. В умовах помірної інфляції споживачі намагаються активізувати трудову діяльність і збільшувати пропозицію праці. Внаслідок цього попит на працю і пропозиція праці мають тенденцію до збалансування на більш високому рівні.

Труднощі починаються тоді, коли інфляція висока і одночасно мінлива та непередбачувана. При високій інфляції працівники вимагають підвищення заробітної плати, зростають ціни на сировину, матеріали, електроенергію. Зусилля підприємців спрямовуються не на виробничу сферу, а на спекулятивну діяльність.

Все це посилює інфляційні процеси. Виробництво та обмін зупиняються. На ринку праці попит на робочу силу мінімізується, зростає безробіття. Така інфляція може призвести до хаосу в економіці, до дії паралічу.

В економічній теорії і світовій господарській практиці визнається зв'язок між безробіттям та інфляцією. Цей зв'язок відкрив британський економіст Філіппс. На рис. 2 відображена крива Філіппса, яка показує, що при

низькому рівні безробіття рівень інфляції високий, а при високому – низький.

Однак крива Філіппса не показує зворотного зв'язку. Як впливає інфляція на безробіття? Вище ми з'ясували, що при високій інфляції безробіття зростає, а при низькій – знижується. Крива залежності безробіття від інфляції відображена на рис. 3 і має інший вигляд, ніж крива Філіппса.

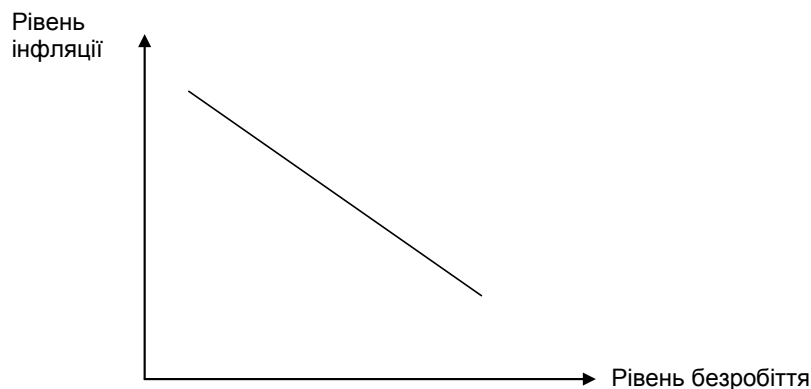

Рис. 2. Крива Філіппса

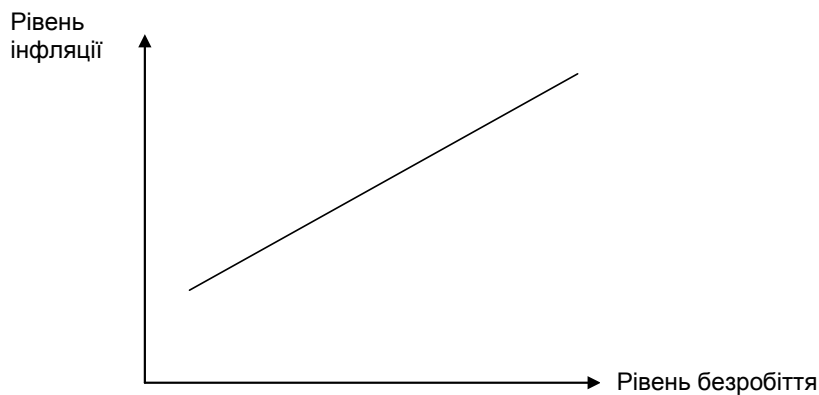

Рис. 3. Крива залежності безробіття від інфляції

Зворотною інфляційним процесам є дефляція (зниження цін). Наслідки її можна оцінювати по-різному. З одного боку, це підвищення добробуту населення, а з іншого – у підприємців зникають матеріальні стимули до збільшення обсягів виробництва і попит на працю на ринку праці скорочується, зростає безробіття.

Ознакою економічної кризи є стагфляція – одночасний спад виробництва і підвищення цін. Саме з цією проблемою стикалися розви-

нуті країни світу протягом 70–80 рр. минулого століття. Вона була характерна і для економічної кризи в нашій країні.

Стагфляція виникає тоді, коли економіка знаходиться в такому критичному стані, що ніяке підвищення цін не стимулює її розвиток. Стагфляція поєднує негативний вплив спаду виробництва і інфляції на ринок праці, посилює та загострює його.

Прихильники теорії економіки пропозиції вважають, що економічною політикою, яка

може подолати нестабільність і вивести економіку зі стану стагфляції, є політика щодо підвищення сукупної пропозиції, зокрема впливу на інвестиції та створення умов для розвитку підприємницької діяльності в законодавчому порядку.

Практика свідчить, що на ринок праці негативно впливає і дефіцит зовнішньоторговельного балансу, коли країна ввозить більше товарів і послуг, ніж вивозить. Безробіття зростає, по-перше, тому що внутрішні потреби в товарах і послугах частково задовольняються за рахунок імпорту, а це гальмує розвиток національного виробництва. По-друге, в країні недостатньо розвиваються галузі, зорієнтовані на імпорт.

Стримуючим фактором зовнішньоторговельного дефіциту є зниження курсу національної валюти відносно провідних світових валют. Девальвація національної валюти робить імпортовані товари дорожчими на внутрішньому ринку країни, а власні товари дешевшими на зарубіжних ринках, що урівноважує експорт і імпорт.

Отже, вирішення складних і важливих завдань на макроекономічному рівні потребує їх теоретичного обґрунтування. Серед них – забезпечення ефективного функціонування ринку праці. Успішне виконання ринком праці своїх функцій можливе в умовах стабільної економіки. Однак національні економіки та світова економіка загалом розвивається хвилеподібно (циклічно). Стабільність переривається кризами. Характер цих криз може бути різним. Але, як показують дослідження, всі вони супроводжуються зростанням безробіття і як наслідок зниженням життєвого рівня населення та криміналізацією суспільства.

Оскільки національний ринок праці є інститутом державного значення, то вирішення

його проблем відноситься до компетенції держави. Держава, по-перше, повинна створити сприятливі умови для нормального функціонування ринку праці, особливо в кризових ситуаціях шляхом подолання кризових явищ. По-друге, вона має забезпечити регулювання ринку праці через свою інфраструктуру шляхом впливу на механізм функціонування ринку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про зайнятість населення: Закон України // Урядовий кур'єр. – 2012. – № 164. – С. 9–15.
2. Програма сприяння зайнятості населення та стимулювання створення нових робочих місць на період до 2017 року // Урядовий кур'єр. – 2012. – № 203. – С. 12–13.
3. Шевченко А. Ф. Мікроекономіка (модульний варіант): навч. посіб. / Шевченко А. Ф., Шевченко О. М. – К.: Зовнішня торгівля, 2009. – 184 с.
4. Чапенко О. Новий держплан – запорука економічного зростання в умовах кризи / О. Чапенко // Урядовий кур'єр. – 2012. – № 121. – С. 18.
5. Маршавін Ю. М. Ринок праці України: від кризи до продуктивної зайнятості / Ю. М. Маршавін // Ринок праці та зайнятість населення. – 2010. – № 1. – С. 17–21.
6. Новокшонова О. Ринок праці в умовах кризи / О. Новокшонова // Праця і закон. – 2008. – № 11. – С. 17–20.
7. Семенюк М. М. Особливості трансформації та механізму функціонування ринку праці в умовах сучасної ринкової економіки / М. М. Семенюк, М. А. Санакоєва // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2009. – № 38. – С. 84–93.
8. Селюченко Н. Є. Проблеми ринку праці в умовах кризи та можливі шляхи їх вирішення / Н. Є. Селюченко, В. П. Кічор // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2009. – № 640. – С. 189–196.